

Luther och svärmarna

Föredrag vid Lutherska Konkordiekyrkans kyrkhelg
i Finnåker 2013-08-10

av kyrkoherde Sten Rydh

Inledning

I Augsburgska bekännelsens 5:e artikel om predikoämbetet framhålls det att den helige Ande endast kommer till oss genom Ordet och sakramenten såsom medel:

"Ty genom Ordet och sakramenten såsom genom medel skänkes den helige Ande, vilken hos dem, som höra evangelium, frambringar tron, var och när det behagar Gud. Det vill säga, att det icke är för vår förtjänsts skull, utan för Kristi skull som Gud rättfärdiggör dem, som tro, att de för Kristi skull upptagas i nåden." (CA 5, SKB s. 58).

I artikelns avslutning finns också enligt biblisk förebild ett förkastande och fördömande av dem som lär annorlunda på denna viktiga punkt. Där heter det:

"De fördöma vederdöparna och andra, som mena, att den helige Ande kommer till människorna utan det utvärtes ordets förmedling genom deras egna förberedelser och gärningar." (CA 5, SKB s. 58).

I sina skrifter brukar Luther kalla dessa grupper för "svärmare" eller "svärmeandar". Jag skall i detta föredrag först ge en översikt över vilka dessa svärmare var, och sedan låta Luther själv komma till tals om hur han såg på dem. I bekännelsen möter vi här först de s.k. vederdöparna, alltså de som förkastade barndopet och lät döpa sig på nytt som vuxna därför att de inte kunde acceptera att barnen skulle döpas. Ordet vederdöpare betyder just "om-döpare" och från grekiskan har vi så fått ordet "ana-baptister", eller som vi förkortat brukar säga: "baptister".

Vederdöparna

Bland dessa vederdöpare eller baptister fanns det många som framträdde med syner och uppenbarelser av olika slag med anspråk på att detta var direkta uppenbarelser från Gud. Luther avvisade dessa grupper med skärpa, framför allt i den stora skriften "Om smygare och vinkelpredikanter" (SL ...). Luther visar där att rätta herdar och lärare inte träder fram av sig själva utan en ordentlig kallelse till ämbetet. Det var bara apostlarna som hade en direkt och omedelbar kallelse från Gud genom Jesus Kristus själv. Alla förkunnare efter dem kallas genom människor. De som är rättmätigt kallade av kyrkan eller församlingen är därigenom också kallade av Gud, och de skall bära fram ett rent och klart Guds Ord, utan att lägga till eller dra ifrån.

Därför säger också Augsburgska bekännelsens 14:e artikel, att alla som skall predika måste vara rätteligen kallade, på latin "rite vocatus":

Om det andliga ståndet lär de, att ingen utan vederbörlig kallelse bör i kyrkan predika offentligt eller förvalta sakramenten. (CA 14, SKB s. 61).

Sakramentssvärmarna

Den grupp svärmare som orsakade mest splittring och förvirring under reformationstiden var de som förnekade Kristi sanna närvaro i sakramentet. Luther kallar dem därför

”sakraments-svärmare” eller ”sakramenterare”. Deras upphovsman var Luthers egen vän och kollega i Wittenberg, teol. dr. Andreas Carlstadt. Tillsammans hade de två i början av reformationen disputerat i Leipzig mot Johannes Eck, som även han tidigare varit Luthers vän, men som hastigt svängde om och angrep Luthers lära med stor lärdom och ursinnig kraft. Carlstadt hade i flera skrifter försvarat Luthers lära om rättfärdiggörelsen, och när Eck drev Luther att erkänna att kyrkans gamla koncilier kunde ta miste och att kättaren Johan Huss, som bränts på bål hundra år tidigare, faktiskt hade rätt, ja, då stödde Carlstadt Luther även i detta stycke. Han försvarade ivrigt Luthers lära om Kristus allena, tron allena och skriften allena.

Men när Luther var på Wartburg ville Carlstadt gå mycket snabbare och häftigare fram med reformationen än vad Luther kunde acceptera. Carlstadt tog ingen hänsyn till de svaga samvetena, utan införde förändringar i gudstjänsten i snabb takt, tog bort alla bilder ur gudstjänstrummen och åstadkom stor förvirring.

Luther lämnade då Wartburg och höll en rad goda predikningar och förmaningstal, som återställde lugnet. Men Carlstadt kände sig djupt kränkt över Luthers tillrättavisning. Bakom Luthers rygg började han så att förkunna en rad främmande läror. Han menade att Jesus i den första nattvarden inte hade talat om brödet, utan endast om sin egen synliga kropp vid bordet. Så blev Carlstadt en ivrig förespråkare för förnekelsen av att bröd och vin är Kristi sanna lekamen och blod. Han skrev och brevväxlade och reste runt, och snart hade han fått många med sig. Zwingli i Schweiz var en av dem. Han hade själv varit inne på liknande tankegångar, men tvekat att föra fram dem. När nu Carlstadt trädde fram blev det signalen för Zwingli att också framträda med offentliga skrifter.

Luther kände sig tvingad att träda fram mot både Carlstadt och Zwingli i en rad viktiga skrifter (SL ...). Sakramentssvärmeriet tilltog med förfärande hastighet. Det fick särskilt stor spridning i Sydtyskland, Schweiz, Frankrike, Holland och England. Den lutherske fursten Filip av Hessen vacklade mellan de båda läror. Det var framför allt Martin Bucer, som intog ett försök att medla. Så tillkom det berömda religionssamtalet i Marburg 1529 mellan Luther och Zwingli och deras olika anhängare, anordnat av Filip av Hessen. Till Luthers glädje och förvåning kom man överens i många punkter, men dock inte i huvudfrågan om den kroppsliga närvaron i brödet och vinet. Zwingli ville räcka Luther handen som tecken på enhet och broderskap trots detta, men Luther kunde inte ta emot den utsträckta handen eftersom man inte var ett i läran. Han yttrade då de berömda orden: ”Ni har en annan ande än vi”. Luther menade att de som verkligen har Guds Ande inte kan nöja sig med något annat än Bibelns rena och klara lära i alla stycken. Så länge förnuftet sätts över Guds ord - om så bara i en enda punkt - så är det inte längre Guds Ande som talar.

Sakramentssvärmeriet kom så att definitivt dela den lutherska kyrkan. Efter Zwinglis död kom Calvin att bli ledaren för denna rörelse, och även Melancton påverkades, särskilt efter Luthers död - men redan i hemlighet innan - att i nattvardsläran inta en förmedlande hållning som vi brukar kalla filippism eller melanctonianism. Luther var mot slutet av sitt liv medveten om, att Melancton var på väg att vackla i denna lärofråga och han hade flera allvarliga samtal med honom. Men Melancton bedyrade sin överensstämmelse med Luther. Luther skrev då en sista skrift om nattvarden - Luthers sista bekännelse eller den lilla bekännelsen om nattvarden - där han kraftfullt i korthet upprepade sin bibliska lära så att det efter hans död inte skulle råda några tvivel om vad han utifrån Skriften lärt.

Antinomisterna

Den svärmiska rörelse som kändes allra mest smärtsam för Luther var den s.k. antinomismen, alltså de som uppträdde mot lagens predikan i den kristna församlingen. Det var en av Luthers nära medarbetare och vänner, ... Agricola, som hade varit som en son i Luthers hus. Agricola var en mycket framstående predikant och framförde den bibliska läran på ett klart och innerligt sätt både muntligt och skriftligt. Därför blev det en svår chock för Luther, när anklagelser mot Agricola för falsk lära började framföras bland Luthers närmaste och det visade sig, att Agricola verkligen lärde, att lagen inte skulle förkunnas för de kristna. Agricola pekade på en rad ställen hos Luther själv, där denne hade lärt att endast evangelium skulle predikas för de kristna.

Luther blev mycket uppbragt och försökte tala Agricola till rätta och förklarade, att lagen måste förkunnas för vår gamla människa och detta att endast evangelium skall förkunnas för de kristna gäller den nya människan. I en rad predikningar, disputationer och skrifter trädde Luther upp mot denna nya, förskräckliga villolära, som Luther menade var värre än den påviska läran. Inom påvedömet predikade man i alla fall lagen menade Luther - om än uppblandad med mänskliga tankar - och därför kunde en syndare i påvedömet komma till insikt om sin synd och bli övertygad om att man måste bli omvänd genom boten och få Guds nåd för att komma till himmelen. När därför en syndare inom påvedömet läste eller hörde evangelium kunde han komma till tro. Men med antinomisternas lära blev det så, att syndarna inte alls genom lagens förkunnelse får höra att de är förtappade och värda helvetet om de inte omvänder sig. När evangelium utan föregående lagförkunnelse predikas för säkra syndare leder detta till en falsk inbillning. Evangeliet blir då en huvudkudde för säkra syndare att fortsätta sova. De blir aldrig omskakade och förskräckta genom lagen, och därför är denna villfarelse värre än katolikernas, menade Luther.

Djävulens list

Nu skall ingen tro att Luther därmed försvarade den påviska villfarelsen. I sina sista, stora skrifter mot påvedömet är Luther utomordentligt skarp och inskärper att påven verkligen är antikrist, som satt sig mitt i Guds tempel, alltså i den kristna kyrkan, och där med sina falska läror för själarna bort från saligheten. Men Luther är lika skarp mot alla svärmarer. Han säger att djävulen bara visar sig i olika gestalt. Ibland kommer han från höger i den påviska villfarelsen trots allt deras vackra tal om kyrkan, ämbetet och sakramenten. Men utan den bibliska läran om rättfärdiggörelsen genom tron allena och med Skriften allena som norm över alla kyrkomöten, över påven och över alla mänskliga traditioner, utan detta är påvedömet idel svärmeri, säger Luther. Men ibland kommer djävulen från vänster, som bland vederdöparna, sakramentssvärmarna och antinomisterna. De talar mycket vackert om Skriften allena, om Kristus allena och om rättfärdiggörelsen genom tron allena, men så förnekar de alltsammans genom att lära att Anden inte kommer genom några medel, att ingen yttre kallelse behövs, att förnuftet måste gälla mer än Ordet i fråga om närvaron i nattvarden och att lagen inte längre skall predikas för de kristna. Oavsett om djävulen kommer från höger eller från vänster, oavsett om han träder fram som den svarte djävulen som öppet och grovt lockar till synd och förföljer de kristna (som i påvedömet) eller om han är den vite djävulen som insmickrande talar om Kristi blod och syndernas förlåtelse men som samtidigt lockar till avfall och förnkelse (som bland svärmarna), oavsett detta så är det samme djävul och Satan, åklagaren som vill föra oss kristna bort från Gud till sitt mörka rike. Luther säger att dessa båda grupper, de påviska och svärmarna, är som Simsons rävar, vilka baktill är sammanbundna i svansarna, för att så förstöra Guds veteåker.

Citat ur Luthers skrifter om svärmarna.

Ur Stora Galaterbrevskommentaren (1535):

Ty vem har någonsin hört (bortsett från påvens styggelser) att på en gång så stora hemskheter har brutit ut, som vi under den senaste tiden fått exempel på bara hos vederdöparna? Bland dem verkar sannerligen djävulen som om han ville andas ut sina sista suckar av sin makt. Han driver överallt de sina med förskräckliga rörelser, som om han inte bara ville omstörta hela världen med uppror, utan också med otaliga sekter sluka hela Kristus och hans kyrka (SL 9, 12:11).

Ty papister och vederdöpare kommer idag mycket bra överens mot Guds kyrka (fastän de inte med sina ord går med på det). De är helt eniga om att Guds verk beror på personens värdighet. Ty så lär vederdöparna: Dopet är ingenting, om inte personen skulle vara troende. Utifrån denna grundsats eller princip, som man säger, följer med nödvändighet, att alla Guds verk är ett intet, om inte människan är god. Men dopet är Guds verk, och dock gör den onda människan att det inte längre är Guds verk. Av detta följer vidare: Äktenskapet, överheten och tjänstefolkets stånd är Guds verk, men eftersom människorna är onda är detta alltså inte Guds verk. De gudlösa har solen, månen, jorden, vattnen, luften och allt annat som är människan givet. Men eftersom människorna är gudlösa och inte fromma, alltså är solen inte solen, och månen, jorden, vattnet och luften är inte vad de är. De själva, vederdöparna, har haft kroppar och själar före sitt omdop, men eftersom de då inte var fromma, hade de inte rätta kroppar och själar. På samma sätt var inte heller deras föräldrar äkta makar (som de själva bekänner), eftersom dessa inte var omdöpta. Alltså är de själva, vederdöparna, oäkta och alla deras föräldrar var otuktiga äktenskapsbrytare. Inte desto mindre ärver de dock sina föräldrars egendom, fastän de bekänner att de är oäkta och arvlösa. Vem ser inte här på vederdöparna, att de inte bara är besatta människor utan riktiga djävlar, som är besatta av ännu värre djävlar (SL 9, 13:14)

Så upphör inte heller papisterna att fram till denna dag att mot nåden driva gärningarna och personens värdighet och så kraftigt understödja sina bröder vederdöparna (åtminstone med orden). Ty dessa rävar är sammanbundna med sina svansar (Dom. 15:4), medan deras huvud är långt från varandra. Ty de (papisterna) ställer sig till det yttre som om de vore stora fiender till dem (vederdöparna), fastän de dock till det inre tror, lär och försvarar samma sak mot den ende Frälsaren Kristus, vilken ensam är vår rättfärdighet (Jer. 23:6, 33:16) (SL 9, 14:15).

Summan och slutet på denna strid är att man inte kan hoppas på någon ro eller något slut på striden så länge Kristus och Belial inte är ett. Ett släkte försvinner och ett nytt kommer. När ett kätteri faller, kommer snart ett annat, eftersom djävulen inte sover eller slumrar. Fastän jag ingenting är har jag nu varit i tjänst i tjugo år hos Kristus, och jag kan i sanning betyga, att jag blivit angripen av mer än tjugo sekter, av vilka några helt och hållet har gått under medan andra ännu rycker och rör sig som delar av insekters avslitna kroppar.

Men Satan, denna de avskyvärda sekternas gud, upprättar dagligen nya sekter. Helt nyligen denna, som jag allra minst hade trott eller förutsett, nämligen folk som lär, att tio Guds bud måste tas bort ur kyrkan. Man skall inte längre förskräcka människor med lagen, utan förmana dem vänligt genom Kristi nåd, så att därmed profeten Mikas ord blir uppfyllt: "Dock får man inte straffa någon" (Hos. 4:4) och "Om sådant får man inte predika" (Mika 2:6). Som om vi inte visste eller aldrig hade lärt, att man skall upprätta ängsliga och förkrossade hjärtan genom Kristus, men med lagen förskräcka de hårda faraonernas

hjärtan, för vilka Guds nåd förgäves predikas. Även de själva är tvungna att dikta om hur vreden uppenbaras över de onda och otroende, som om Guds lag vore något annat eller kunde vara något annat än en uppenbarelse av vreden. Så stor är blindheten och högmodet hos dessa människor, som har fördömt sig själva (Tit. 3:11).

Om ordets tjänare på Kristi dag vill framstå som trogna och kloka, måste de vara vissa om, att S:t Pauli ord inte har talats förgäves eller att hans profetia är falsk då han säger: "Sekter måste finnas, för att de som är rättskaffens skall bli uppenbara" (1 Kor. 11:19). En Kristi tjänare måste veta, säger jag, att så länge han vill lära Kristus rent och klart, kommer det inte saknas förvända människor, också bland de våra, som bemödar sig om att förvirra kyrkan. Men han skall dock stärka sig med trösten, att det aldrig kan bli fred mellan Kristus och Belial (2 Kor. 6:15) eller mellan ormens säd och kvinnans säd. Ja, han måste glädja sig över, att han måste utstå lidanden av förskräckliga sekter och sådana upproriska andar, som följer på varandra utan uppehåll. "Ty vår berömmelse är det, nämligen vårt samvetes vittnesbörd" (2 Kor. 6:5), att vi blir funna som sådana, som står och kämpar på samma sida som kvinnans säd mot ormens säd. Denne må väl bita oss i hälen och inte heller upphöra att bitas, så vill vi däremot inte heller upphöra att trampa honom på huvudet genom Kristus, den förste och överste ormtramparen, lovad i evighet. Amen. (SL 9, 14:17-20).

Just detta klagar och gråter vi över idag, att Satan skadar vårt evangelium mer genom sina tjänare svärmeandarna, än genom alla kungar, furstar och biskopar, som har förföljt det (evangelium) med våld och ännu förföljer det. Och hade vi här i Wittenberg inte vakat och arbetat så flitigt med att plantera och lära denna trons lära, så hade vi inte kunnat stå kvar i den så länge endrättigt tillsammans, utan det hade då redan uppstått sekter bland oss själva. Men då vi ståndaktigt förblir i denna lära och hela tiden driver den, så uppehåller den oss i den största enighet och frid. (SL 9, 14:6)

Lär alltså här, att det är gudfruktiga prästers öde, att de utöver de förföljelser som de får lida av den ogudaktiga och otacksamma världen, då de med mycket arbete och stor fara grundar församlingar, dessutom måste tåla, att det som de under lång tid har byggt upp med den rätta läran, snabbt blir nedrivet av svärmarna, vilka också efter detta regerar och föredras (av församlingsborna). Denna plåga gör ordets gudfruktiga tjänare mer ont än någon förföljelse, som tyrannerna tillfogar dem. (SL 9, 41:38).

Därför kallar Paulus världen med rätta för den onda världen, eftersom den är som ondast när den är som bäst. Bland de andliga, visa och lärda etc. är världen som bäst, men dock i själva verket dubbelt ond. Jag vill nu ingenting säga om de grova försyndelserna mot den andra tavlan, som olydnad mot föräldrarna, mot överheten etc., äktenskapsbrott, otukt, girighet, stöld, mord, avund och bittert hat, som världen är nersjunken i. Dock är detta bara ringa synder i jämförelse med de ogudaktigas vishet, rättfärdighet etc., med vilken de strider mot den första tavlan. Den vite djävulen, som driver människorna till andliga synder, som man skall köpa för rättfärdighetens skull, är långt skadligare än den svarte djävulen, som endast driver till köttliga synder, som även världen erkänner som synder. (SL 9, 65:95).

Här skall vi lära oss att förstå djävulens sluga konst och hans listiga anslag. Ingen kättare kommer i villfarelsens och djävulens namn. Inte heller djävulen själv kommer i sitt eget namn, särskilt inte den vite djävulen. Ja, också när den svarte djävulen kommer med sina uppenbara skamligheter, försöker han breda ut ett tacke för människan, så att de synder som hon vill begå eller begår inte verkar vara så farliga. En mördare ser inte i sitt raseri vilken stor och förskräcklig synd ett mord i verkligheten är, ty han har detta tacke.

Äktenskapsbrytare, tjuvar, girigbukar, drinkare m. fl. har också sina förskönande täcken. Så har också den svarte Satan i alla sina verk och anslag en mask framför sig som är sminkad.

Men i andliga ting, där inte den svarte utan den vite Satan uppträder och utger sig för att vara en ängel och gud, där överträffar han sig själv i den slugaste förställning och med de mest underbara konster, som han använder för att bedra oss. Han använder då sitt allra skadligaste gift och brukar sälja det genom att kalla det för "läran om nåden, Guds Ord, Kristi evangelium". ... Så säger idag också de förskräckliga sektandarna, vederdöparna och andra att de inte alls kan fördöma oss rakt av: "Lutheranerna har fruktans ande. De vågar inte bekänna sanningen rakt ut och föra fram den med kraft. De har visserligen lagt grunden, dvs. de har lärt väl om tron på Kristus. Men början, mitten och slutet måste hänga väl ihop. Att göra detta har Gud inte givit åt dem, utan åt oss." Så förhållig dessa förvända och djävulska människor sina ogudaktiga predikningar och kallar dem för Guds Ord och bedrar därigenom många människor i Guds namn. Ty djävulen vill inte framstå bland sina anhängare som ful och svart, utan som ren och vis. För att framstå sådan lägger han fram sina ord och gärningar på det viset att han smyckar dem med överskriften "sanning" och med "Guds namn". ...

På detta viset hindrar Satan att evangelium går fram både till höger och till vänster. Men till höger gör han som sagt mycket mer skada genom att han bygger på och förbättrar än till vänster genom förföljelser och dödande. Därför måste vi utan återvändo bedja, läsa och hänga fast vid Kristi ord, för att kunna övervinna djävulens listiga anslag som han angriper oss med både till höger och vänster. "Ty vi har inte att kämpa med kött och blod ... " (Ef. 6:12) (SL 9, 76:125-130)